

Олійник Наталія Анатоліївна,

orcid.org/0000-0001-9340-4378

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри початкової освіти*

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

Франчук Наталія Леонідівна,

orcid.org/0000-0001-8084-3793

*кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри початкової освіти*

*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF STUDENTS' CIVIC COMPETENCE

Стаття присвячена аналізу педагогічних умов ефективного формування громадянської компетентності учнів молодшого шкільного віку в умовах сучасної шкільної реформи в Україні. Розглянуто актуальні аспекти виховання громадянської компетентності учнів закладів загальної середньої освіти. Відзначено, що ухвалення Закону України «Про освіту» стало відправною точкою для трансформації освітнього процесу, орієнтованого на потреби XXI століття. У статті зауважено, що основною метою освіти визначено формування компетентної особистості, здатної до активної участі в громадському житті, відповідальної за власний добробут і добробут суспільства.

У статті обґрунтовано, що громадянська компетентність є інтегративною якістю особистості, яка включає правові й громадянські знання, моральні цінності, навички критичного мислення та комунікації. Науковий аналіз охоплює дослідження аспектів громадянського виховання у філософсько-методологічному, психолого-педагогічному та українознавчому контекстах. У роботі визначенні педагогічні умови, які сприятимуть формуванню громадянської компетентності учнів молодшого шкільного віку, а саме: система методів і форм роботи, що формують громадянську позицію учнів; посилення міжособистісної взаємодії; впровадження елементів іншомовного середовища; проєктна діяльність та участь у соціальних ініціативах. Особливу увагу приділено ролі мережевої взаємодії закладів освіти як механізму об'єднання зусиль для підвищення якості навчання.

Практичні заходи, зокрема інтелектуальні ігри, проєкти, конкурси, олімпіади, спрямовані на розвиток патріотизму та відповідальності, забезпечують ефективне формування громадянської компетентності. Вони створюють умови для всебічного розвитку учнів, сприяють реалізації моральних ідеалів та мотивують до соціальної активності.

Стаття має новизну в контексті розкриття потенціалу мережевої взаємодії освітніх закладів для виховання громадянських якостей, що відповідають викликам сучасності.

Ключові слова: мережева взаємодія, громадянська компетентність, педагогічні умови, учні, молодші школярі.

The article is devoted to the analysis of pedagogical conditions for the effective formation of civic competence of primary school students in the context of the current school reform in Ukraine. The article considers topical aspects of education of civic competence of pupils of general secondary education institutions. It is noted that the adoption of the Law of Ukraine 'On Education' was the starting point for the transformation of the educational process, oriented to the needs of the XXI century. The article notes that the main goal of education is the formation of a competent personality capable of active participation in public life, responsible for their own well-being and the well-being of society.

The article substantiates that civic competence is an integrative quality of a person, which includes legal and civic knowledge, moral values, critical thinking and communication skills. The scientific analysis covers the study of aspects of civic education in the philosophical, methodological, psychological, pedagogical and Ukrainian contexts. The paper identifies pedagogical conditions that will contribute to the formation of civic competence of primary school students, namely: a system of methods and forms of work that shape students' civic position; strengthening interpersonal interaction; introduction of elements of a foreign language environment;

project activities and participation in social initiatives. Particular attention is paid to the role of networking among educational institutions as a mechanism for combining efforts to improve the quality of education.

Practical activities, such as intellectual games, projects, competitions, and Olympiads aimed at developing patriotism and responsibility, ensure the effective formation of civic competence. They create conditions for the comprehensive development of students, promote the realisation of moral ideals and motivate them to social activity.

The article has a novelty in the context of revealing the potential of networking of educational institutions for the education of civic qualities that meet the challenges of our time.

Key words: networking, civic competence, pedagogical conditions, students, primary school students.

Постановка проблеми. Ухвалення нового Закону України «Про освіту» дало старт реформі системи освіти. Ключова ідея шкільної реформи полягає в тому, що школа має давати ті знання та формувати ті компетентності, які необхідні для життя людини ХХІ століття. Саме тому, все більш актуальними завданнями сучасної школи є підвищення виховного потенціалу освітнього процесу, посилення ролі громадянської освіти, розвиток демократичних засад у житті школи та організації соціальної практики учнів.

Суспільство висуває соціальне замовлення до закладів загальної середньої освіти, що передбачає не лише підготовку освіченої особистості, а й виховання активної, конкурентоспроможної особистості, компетентної у вирішенні життєвих, професійних проблем, готової до виконання громадянських обов'язків, відповідальної за власний добробут та добробут і благополуччя своєї країни. Основним поняттям «реформування сучасної системи освіти» є поняття «компетентність», де однією із ключових компонентів є громадянська [2, с. 10]. Виховання компетентного громадянина України визначається однією з ключових цілей освіти та належить до найбільш актуальних питань сучасної педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській педагогічній науці проблема громадянського виховання особистості досліджується науковцями в різних аспектах: філософсько-методологічному (І. Зязюн, В. Кремень, Г. Філіпчук, Є. Чорна та інші); психолого-педагогічні основи громадянського виховання (І. Бех, М. Боришевський, О. Киричук та інші); громадянські цінності сучасного українського виховання (О. Вишневський, П. Кендзер, Ю. Руденко, В. Струманський, О. Сухомлинська та інші); особливості формування громадянськості як інтегративної якості (Л. Крицька, Н. Чернуха, Є. Чорна та інші); українознавчий (народознавчий) контекст виховання громадянина (П. Ігнатенко, Л. Токар, Т. Усатенко та інші); утвердження національної ідеї в теорії та практиці виховання (Б. Ступарик, М. Чепіль, Є. Чорна та інші).

Мета статті – виокремлення педагогічних умов ефективного формування громадянської компетентності в учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Формування громадянської компетентності учнів є можливим за умови раціональної організованої освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти. Ця діяльність має бути зрозумілою за змістом, орієнтованою на потреби кожного учасника освітнього процесу, заснованою на принципах гуманізму, а також незалежною від швидкоплинних соціально-політичних змін у державі. Сутність формування громадянської компетентності полягає у вихованні самостійності, внутрішньої свободи, соціальної активності та відповідальності учнів не лише за власні дії, але й за ухвалені рішення. Це вимагає звернення до моральних якостей особистості та, за необхідності, їх розвитку. Серед таких якостей виділяються чесність, сміливість, відкритість, гуманізм, почуття обов'язку та справедливості, громадянська свідомість й патріотизм.

Процес формування громадянської компетентності в учнів молодшого шкільного віку, має системний і глибинний характер. Він сприяє розвитку особистих якостей учнів, формує загальнолюдські моральні ідеали, а також здатність приймати і дотримуватися встановлених у суспільстві норм.

Науковці визначають громадянську компетентність як багаторівневу інтегративну і постійно розвиваючу якість особистості, яка поєднує в собі правові та громадянські знання, вміння та навички, що формують громадянські цінності та громадянську позицію, необхідні для успішної самореалізації у житті [1, с. 446].

На формування громадянської компетентності здатна вплинути мережева взаємодія. На жаль, досі в науці недостатньо теоретичних та емпіричних знань для того, щоб використовувати мережеву взаємодію з метою підвищення рівня соціальних компетенцій учнів. Саме тому дана стаття, на нашу думку, має певну новизну, оскільки розкриває організаційно-педагогічні умови, що дозволяють використовувати мережеву

взаємодію для виховання громадянських якостей учнів молодшого шкільного віку.

Мережева взаємодія закладів освіти, що мають єдині цілі в освітньому просторі, заснована на добровільному об'єднанні ресурсів, є перспективним напрямом, метою якого є підвищення якості освіти та виховання молодого покоління. Взаємодія закладів загальної середньої освіти та розвиток системи довірливих відносин сприяють становленню громадянської та правової культури, що особливо важливо у сьогоденні.

Нами проведено дослідження, у результаті якого виявлено комплекс організаційно-педагогічних умов, необхідних для формування громадянської компетентності в умовах мережевої взаємодії закладів загальної середньої освіти.

У педагогічній літературі «умова» визначається як певна обставина, що впливає на розвиток та формування педагогічних явищ, систем, процесів, якостей особистості [4, с. 135].

Під педагогічними умовами ми розуміємо певні обставини, які б сприяли становленню громадянської компетентності учнів.

Організаційно-педагогічні умови формування громадянської компетентності – це практична сторона реалізації закономірностей освітнього процесу, що включає управління діяльністю суб'єктів освіти (зміст, форми та методи), та управління міжособистісними відносинами, предметною стороною цієї діяльності [3, с. 17].

Дослідження проводилося протягом 2021–2024 років, на базі 4 закладів загальної середньої освіти, Вінницької області. Було виявлено такі організаційно-педагогічні умови:

- система форм та методів, що сприяють формуванню громадянської компетентності учнів;
- особливості взаємовідносин суб'єктів освітньої діяльності, що сприяють виробленню громадянської позиції;
- впровадження більшої кількості уроків іноземної мови в освітній процес, з метою створення мовного середовища для більш ефективного розуміння та сприйняття чужої культури;
- проведення діагностики та корекція освітньої діяльності.

Однією із найцікавіших форм роботи, у мережевій взаємодії закладів освіти є олімпіади. Метою олімпіади, яка проходила між учнями 4 класів, закладів початкової освіти є формування громадянської компетентності учнів, як інтегративної якості особистості; розвиток в учнів творчих здібностей та інтересу до науково-дослідної діяльності; створення необхідних умови для підтримки здібностей

учнів, бажання вивчати іноземну мову. Освітні завдання олімпіад ми вбачаємо в тому, щоб:

- удосконалювати комунікативну компетентність;
- активізувати творчу діяльність дітей та сприяти розвитку інтересу до дослідницької діяльності;
- формувати інтерес та мотивацію до вивчення рідної та іноземної мовами;
- сприяти оволодінню вміннями ефективно користуватися інноваційними технологіями;
- розвивати світогляд учнів;
- інтенсифікувати процес здобуття історичних та суспільствознавчих знань;
- сприяти вихованню ціннісних орієнтацій учнів, формуванню активної громадянської позиції.

Продуктивною та цікавою формою роботи, яку ми проводили з учнями 4 класу, закладів загальної середньої освіти Вінницької області, у ході проведення олімпіад були інтелектуальні ігри, зокрема «Що? Де? Коли?», «Group icebreakers», «Ерудит шоу». Ключовими моментами було те, що завдання були підібрані таким чином, щоб впливати на розвиток громадянської позиції учнів та посилення її моральних компонентів, сприяючи при цьому формуванню громадянської компетентності.

Результативність участі у заходах залежить від різних чинників: висока мотивація учасників; співробітництво, спорідненість дітей та вчителя; прагнення до самовдосконалення у дітей та педагога; пошук нових, незвичайних, креативних форм виступу; сприятливий психологічний клімат у групі дітей; захопленість педагога своєю справою. Тут слід відзначити кожного учасника конкурсу із позитивною стороною, оцінити слабкі сторони у спільних виступах, виробити шляхи їх удосконалення.

У разі мережевої взаємодії, закладів освіти, особливе місце ми відвели проєктній діяльності. Така форма роботи дозволяє учням самостійно отримувати знання у процесі спільного вирішення поставлених перед ними завдань, із різних предметів. В основі проєктної діяльності лежить вміння учнів конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному та освітньому просторі. Усе це сприяє розвитку критичного та творчого мислення.

Так, наприклад, учням була запропонована проблема «До нас приїхав іноземець, щоб написати цікаву, багатомовну краєзнавчу збірку про вашу місцевість, вам слід показати йому основні культурні та історичні пам'ятки вашого селища та зацікавити його». Саме проєктна діяльність учнів допомагає активізувати учнів, сприяє

згуртованості та вивченні історії свого краю. У нашому дослідженні проектна діяльність допомогла досягти позитивної динаміки з формування громадянської компетентності. Приклади проектних робіт учнів представлено на рис. 1

Соціальна робота є одним із напрямків формування громадянської компетентності, з цією метою серед шкіл, учасників мережевої взаємодії, проводився проєкт «Велике серце», в рамках якого проходили акції:

- «Збери портфель» (допомога дітям переселенцям);
- «Будинок, в якому я живу» (прибирання шкільного подвір'я);
- «Долонька тепла», «Дякую за життя!»;
- «Різдвяний подарунок другові» (для дітей сиріт; дітей переселенців).

У процесі нашого дослідження ми організували творчі конкурси відео- та слайд-презентацій, а також конкурси фотографій серед учнів 4 класу шкіл Вінницької області. Вони присвячені історичним пам'яткам Вінницької області та Поділля, відомим історичним діячам України, що сприяє формуванню інтересу до своєї батьківщини, підвищенню громадянської самосвідомості та зрештою формуванню активної життєвої громадянської позиції.

В кінці навчально року, ми проводили конкурс письмових робіт учнів на тему: «Я пишаюсь своєю країною» представленого у формі написання листа другові з іноземної країни. Основна ідея проведення конкурсу – залучення учнів до усвідомлення сучасних проблем, що потребують практичного вирішення, визначення своєї громадянської позиції та напрямів власної діяльності. Конкурс має дидактичну спрямованість, стимулює розвиток громадянської компетентності, становлення інформаційних, дослідницьких і комунікативних

компетенцій учасників, розкриває творчі здібності. Він допомагає учням здобувати знання у творчому процесі планування та самостійному виконанні практичних завдань. Крім того, такі проєкти сприяють створенню атмосфери співробітництва.

У своїй роботі активно використовували метод сторітелінгу (від англ. story – історія, tell – розповідати) – ефективна методика подання інформації учням за допомогою розповідання повчальних, кумедних, захоплюваних історій із реальними чи вигаданими персонажами (наприклад, у казках, розповідях, новелах, легендах, коміксах тощо) [4, с. 140].

Конкурсні відеофільми та слайд-презентації на теми «Експерсія рідним селом для іноземних друзів», «Повітряний ярмарок Поділля», «Великий чумацький шлях» свідчать про громадянську гордість учнів за свій край і за свою Батьківщину та говорять про готовність до комунікації з представниками іншомовних культур.

Продуктивною для нас була робота з школою «I AM SMART» м. Варшава Республіка Польща. Мета такої співпраці – міжкультурна комунікація. Це зв'язок та спілкування між представниками різних культур, що передбачає як безпосередні контакти між людьми, так і опосередковані форми комунікації (у тому числі мову, мовлення, писемність, електронну комунікацію). Ми писали листи, саме листування сприяє формуванню соціального почуття патріотизму. Патріотизм стає складовою свідомості учнів, що відбиває загальнонаціональні моменти у розвитку, і формує активну громадянську позицію і громадянську компетентність.

Ефективність формування громадянської компетентності залежить від співпраці з громадськістю, яку ми розглядаємо як один із головних принципів своєї діяльності.

Рис. 1. Культурні знахідки учнів 4 класів у процесі роботи над проєктами

Громадянська компетентність – це наслідок її інтегральності та граничності, спрямованості на людину та вирішення її життєвих проблем.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, можна дійти висновку, що у практиці педагогічного процесу за умов мережевої взаємодії освітніх суб'єктів доцільно виділяти певні організаційно-педагогічні умови, дотримання

яких здатне ефективно проводити процес виховання сучасної молоді та сприяти формуванню в неї громадянської компетентності. Проведена робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми та засвідчує перспективність подальшого вивчення потенціалу усної народної творчості у формуванні громадянської компетентності учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовк Н., Кринична В. Педагогічні умови ефективного формування громадянської компетентності в учнів на уроках трудового навчання. *Вісник науки і освіти*, 2023. № 10(16). С. 445–451.
2. Жадан І. В. Громадянська компетентність: соціальні очікування та реалії: монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Київ, 2021. 105 с.
3. Латуша Н., Олійник Н. Виховання національно-патріотичних цінностей у молодших школярів – патріотичне завдання освітнього процесу. *Інновації в дошкільній і початковій освіті*, 2024. № 2. С. 16–26.
4. Непорада І. М. Педагогічні умови формування громадянської компетентності учнів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 1(45). С. 135–144.
5. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позицій сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18.
6. Сахневич І. Д. Педагогічні умови формування громадянського самовизначення учнів професійно-технічних навчальних закладів у позанавчальній діяльності. *Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії*: зб. матеріалів конференції. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. С. 186–191.